

**DOPRINOS ČASOPISA PRILOZI
(INSTITUTA ZA HISTORIJU)
BOSANSKOHERCEGOVAČKOJ
HISTORIOGRAFIJI O
OSMANSKOM PERIODU**

**A CONTRIBUTION OF THE
JOURNAL PRILOZI TO THE
BOSNIAN-HERZEGOVINIAN
HISTORIOGRAPHY OF THE
OTTOMAN AGE**

Apstrakt

Autorica u radu na pregledan način predstavlja stručne i naučne članke iz osmanskog perioda historije Bosne i Hercegovine, objavljene u časopisu Prilozi Instituta za historiju u Sarajevu. S obzirom da je osnovni cilj bio prikupljanje radova iz navedenog perioda, u radu se daje samo pregled i kratak osvrt na radove, a ne i njihova kritička analiza. Radi pojašnjenja pojedinih događaja ili konteksta, korištena je i druga relevantna literatura.

Ključne riječi

Prilozi, osmanski period, historio-
grafija, uprava, vojska, društvo,
kulturne prilike

Abstract

In this paper, the author presents the overview of articles corresponding to the Ottoman era of Bosnia-Herzegovina's history, published in the Institute of History's journal Contributions. Given that the main goal was to collect articles from the mentioned period, this paper contains an overview and brief references to the same, not a critical analysis. In order to clarify certain events or contexts, the author used other relevant works.

Keywords

Prilozi, Ottoman age, historiography,
administration, military, society,
culture

Časopis *Prilozi* spada u red respektabilnih naučnih časopisa u Bosni i Hercegovini, čiji je izdavač Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu.¹ Glavni i odgovorni urednici časopisa bili su: Enver Redžić, Nikola Babić, Dževad Juzbašić, Nusret Šehić, Ibrahim Karabegović (za brojeve 20-22, te kasnije za brojeve 29-31), Iljas Hadžibegović, Boris Nilević, Tomislav Išek, Husnija Kamberović, Senija Milišić, Hana Younis, Sonja Dujmović, te aktuelni urednik Sedad Bešlija. U okviru 50 brojeva koji su izašli od 1965. do 2021. godine objavljeno je nekoliko stotina radova iz oblasti nacionalne, regionalne i globalne historije. Od toga se 123 rada odnose na osmanski period historije Bosne i Hercegovine, od kojih je 72 u rubrikama *članci i rasprave*, *članci i prilozi*; *studije*, *članci i rasprave*, *prilozi*, *historijska građa i diskusija*, te 51 prikaz i osvrt na historiografiju o ovom periodu.

Uprava i političke prilike u Bosanskom ejaletu

Godina 1463. se službeno uzima kao vrijeme kada je srednjovjekovna Bosna pala pod osmansku vlast i time izgubila svoju samostalnost, dok je osvajanje današnjih prostora Bosne i Hercegovine dovršeno tek padom Bihaća 1592. godine. Dakle, zauzimanje područja Bosne i Hercegovine trajalo je više od jednog stoljeća. U tom periodu Osmanska država je postepeno širila svoju vlast u regionu i uspostavljala administrativno-pravni poredak osnivajući sedam sandžaka koji su 1580. godine ušli u sastav novo-osnovanog Bosanskog ejaleta. Vremenom, pod uticajem geopolitičkih promjena, ova provincija je mijenjala opseg svoje teritorije. Tokom više od četiri stotine godina duge vladavine Osmanlije su

¹ Institut je osnovan 1958. godine pod nazivom „Institut za istoriju radničkog pokreta“. Od 1973. do 2016. godine je djelovala pod nazivom „Institut za istoriju u Sarajevu“, kada mijenja naziv u „Institut za historiju-Univerzitet u Sarajevu“.

osnivale nove sandžake, provodile reforme i mijenjale administrativno-pravno uređenje Carstva. Osim toga, usljed ratnih okolnosti, od kraja 17. stoljeća, teritorija Bosanskog ejaleta je znatno umanjena.² Uspos-tavljanjem svoje vlasti Osmanlije su ove prostore obogatile novim kulturnim tokovima, a stanovništvo je postepeno prihvatilo novi način života. Zbog svog pograničnog položaja Bosanski ejalet je bio važna provincija za Osmansko carstvo. Upravo je to bio razlog čestih političkih previranja na njegovoj teritoriji, ali i uspostavljanja institucija koje su ga činile posebnim u odnosu na susjedne ejalete.³

Ove teme često su bile predmet istraživanja autora koji su pisali za časopis *Prilozi Instituta za historiju*. O upravi i političkim previranjima napisana su četiri rada. Isti broj radova posvećen je i ličnostima koje su obnašale državne funkcije ili su iz drugih razloga bile značajne za određena pitanja. Pitanje Berlinskog kongresa tretira jedan rad.

U 4. broju iz 1968. godine objavljen je prvi rad o osmanskom periodu, a riječ je o članku pod nazivom „Neke specifičnosti istorije Bosne pod Turcima“ čiji je autor Avdo Sućeska. Akcenat u radu stavljen je na uspostavu timarsko-spahijskog sistema, proces širenja islama, te uticaj domaćeg plemstva i njihovog značaja tokom osmanske vladavine. Kada je riječ o tome, posebno su značajna dešavanja u 19. stoljeću koja se ogledaju u Pokretu za autonomiju kojeg je predvodio Husein-kape-tan Gradašćević, te djelatnost Ali-age Rizvanbegovića u Hercegovini.⁴

² Više o tome: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk-postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 1959; Ahmed Aličić, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Posebna izdanja XI, Sarajevo, 1983.

³ Riječ je o institucijama odžakluk-timari i kapetanije. Vidi: Nedim Filipović, *Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini*, *Prilozi za orijentalu filologiju* 5, Sarajevo 1955, 251-274; Milosav Popadić (ur.), *Izabrana djela I*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1954.

⁴ Avdo Sućeska, *Neke specifičnosti istorije Bosne pod Turcima*, *Prilozi Instituta za istoriju* 4, Sarajevo, 1968, 43-57.

U časopisu je objavljen jedan rad o osnivanju kadiluka u Imotskom i Ljubuškom autorice Dijane Pinjuh. U spomenutom radu se nastoji, pomoću izvornih dokumenata odrediti vrijeme osnivanja ovih sudskih jedinica.⁵

O stanju u Bosanskom ejaletu pred kraj 17. i početkom 18. stoljeća pisali su Enes Pelidija i Avdo Sućeska. Vrijeme Bečkog rata (1683-1699) za stanovništvo ove provincije moglo bi se okarakterisati kao jedan od najtežih perioda tokom osmanske vladavine. Pored čestih napada i odbrane pograničnih teritorija, stanovništvo Bosanskog ejaleta se suočavalo sa siromaštvom, a situaciju je dodatno opterećavala i pojava zaraznih bolesti. Vandalska paljevina i pljačka, Sarajeva od strane austrijske vojske predvođene princom Eugenom Savojskim, ostavili su teške posljedice i otežali situaciju u cijelom Elajetu. Nakon potpisivanja mira u Karlovcima 1699. godine vlasti su nastojale u određenoj mjeri ob-noviti vojne objekte na teret svojih podanika. Bosanski ejalet se u manjoj mjeri oporavio kada je Osmansko carstvo ušlo u rat protiv Ruskog carstva 1710. godine. Najzapadnija osmanska provincija se ponovo našla u situaciji koja je u velikoj mjeri podsjećala na dešavanja pred Veliki bečki rat.⁶

Adem Handžić u 24. broju časopisa donosi članak o uređenju vojne krajine Bosanskog ejaleta na sjevernoj i sjeverozapadnoj granici provincije. Dobro uređena teritorija vojne krajine bila je od izuzetnog značaja za odbranu Osmanskog carstva. Vlasti su nastojale to postići izgradnjom ili obnovom tvrđava, organizovanjem posade i osnivanjem kapetanija.⁷

⁵ Dijana Pinjuh, Osnivanje sudbenih jedinica (kadiluka) u Imotskom i Ljubuškom, *Prilozi Instituta za istoriju* 42, Sarajevo, 2019, 35-42.

⁶ Енес Пелидија, О приликама у Босанском ејалету првих година XVIII стољећа, *Прилози Института за историју* 16, Сарајево, 1979, 197-204; Авдо Сућеска, Прилике у Босни прије и послје освајања Сарајева од стране принца Еугена Савојског (према домаћим и османско-турским изворима), *Прилози Института за историју* 20, Сарајево, 1984, 143-149.

⁷ Адем Ханџић, О организацији војне крајине Босанског ејалета у XVII

O Mehmed-begu Obrenoviću, hercegovačkom sandžakbegu iz 1500. godine, pisala je Behija Zlatar u 10. broju časopisa, 1974. godine. Značaj ove ličnosti porijeklom iz Hercegovine ogleda se u njegovom imenovanju za sandžakbega u tri različite provincije Osmanskog carstva. Kao hercegovački sandžakbeg pomogao je odbrani teritorije od mletačkih upada, a u Peći, za vrijeme službovanja u Skadarskom sandžaku ostavio je veliki trag kao vakif.⁸ O sandžakbegovima hercegovačkog sandžaka iz 17. stoljeća u *Prilozima* je pisao i Sedad Bešlija. Do polovine 16. stoljeća ovaj sandžak je imao izrazito krajiški karakter, a tokom 17. stoljeća često je dodjeljivan kao arpaluk bosanskom sandžakbegu. Međutim, namjesnik, koji je često bio muteselim bosanskog sandžakbega imao je velika ovlaštenja zbog važnog položaja ovog sandžaka za Osmansko carstvo.⁹

Za 19. stoljeće ističe se još jedan rad, koji se po predmetu svog interesovanja razlikuje od ostalih. Riječ je o pitanju boravka stranaca u Bosni na primjeru jednog britanskog podanika, Afganca Abdul Hamida. On je sa porodicom u Bosanskom ejaletu boravio posljednjih 15 godina osmanske vladavine, a tokom okupacije od strane Austro-Ugarske učestvovao je i u oružanom otporu.¹⁰

Osmanska vladavina na prostoru Bosne i Hercegovine okončana je 1878. godine kongresom u Berlinu. Idućih trideset godina Bosna i Hercegovina je bila pod okupacijom, a 1908. godine Austro-Ugarska Monarhija je izvršila aneksiju ovih provincija.

стољећу, *Прилози Института за историју* 20, Сарајево, 1988, 45-60.

⁸ Behija Zlatar, Neki podaci o sandžakbegu Mehmed-begu Obrenoviću, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo, 1974, 341-346.

⁹ Sedad Bešlija, O poziciji i imenima hercegovačkih sandžakbegova u osmanskoj administraciji u XVII stoljeću, *Prilozi Instituta za historiju* 46, Sarajevo, 2017, 53-74.

¹⁰ Edin Radušić, Abdul-Hamid u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* 40, Sarajevo, 2011, 221-229.

Poslije više od četiri stotine godina duge vladavine Osmanlija, ovi događaji su obilježili ulazak Bosne i Hercegovine u nove društveno-političke i civilizacijske tokove. Iz navedenih razloga Berlinski kongres predstavlja jednu od prekretnica u bosanskohercegovačkoj historiji. Na temu istog u *Prilozima* je pisao Milorad Ekmečić u radu pod naslovom „Karakteristike Berlinskog kongresa 1878. godine.“¹¹

Vojna historija

Padom srednjovjekovne bosanske države 1463. godine Osmanlije su pristupile uključivanju novoosvojene teritorije u svoj vojni sistem. Po osvajanju Kraljevstva, Osmanlije su nastavile zauzimanje susjednih teritorija Bosanskog sandžaka, te formirali nove administrativno-teritorijalne jedinice. Ubrzo nakon osnivanja Bosanskog ejaleta 1580. godine, moć Osmanskog carstva počinje opadati. Bosanski ejalet je pripadao provincijskoj grupi vojnih snaga koje su sačinjavali konjanici-spahije, pogranične vojne snage i lokalne vojne snage.¹² Bitka kod Siska 1593. godine označavala je početak slabljenja države. Ishodi vojnih sukoba krajem 17. i početkom 18. stoljeća učinili su Bosanski ejalet najisturenijom tačkom evropskog dijela Osmanskog carstva, a njegova teritorija je u značajnoj mjeri umanjena. U narednom periodu, gotovo cijelo 19. stoljeće su obilježili ustanci i sukobi vezani za rješavanje Istočnog pitanja.¹³ Vojna organizacija i sukobi u Bosanskom

¹¹ Milorad Ekmečić, Karakteristike Berlinškog kongresa 1878. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 18, Sarajevo, 1981, 73-99.

¹² Više o tome: Behija Zlatar, Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog Carstva, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, 99-130.

¹³ Više o tome: B. Zlatar, Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog carstva; Enes Pelidija, Bosanski ejalet od 1593. do Svištovskog mira 1791. godine, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, 133-172; Ibrahim Tepić, Bosna i Hercegovina od kraja XVIII

ejaletu teme su 15 radova u časopisu *Prilozi Instituta za historiju*.

O derbendžijama, jednom ogranku vojnih redova Osmanskog carstva, pisala je Alma Bejdić u 24. broju časopisa. Njihova uloga je bila osiguravanje unutrašnje bezbjednosti provincije koja je podrazumijevala brigu oko održavanja svih značajnijih saobraćajnica, držanja puteva u sigurnosti, te pružanje zaštite i pomoći putnicima.¹⁴ Jedan rad o vojnicima iz Bosanskog ejaleta koji su učestvovali u prodorima na Kranjsku tokom 15. i 16. stoljeća, autora Ignacija Vojeta, objavljen je u istom broju časopisa iz 1988. godine.¹⁵

Kada je riječ o sukobima za vrijeme Bečkog rata na prostoru Bosanskog ejaleta, napisana su dva rada. Vojni angažman Redžep-paše Nevesinjca istraživao je Faruk Taslidža. U radu se ističe njegov doprinos u očuvanju južnih granica Hercegovačkog sandžaka, čime je zaustavljen prodor mletačkih snaga iz pravca Dalmacije i Boke.¹⁶ Bogumil Hrabak je istraživao stanje u Hercegovini za vrijeme mletačko-osmanskog sukoba. Riječ je o radu u kojem je fokus na hajdučka djelovanja u Trebinju, Popovu i Donjoj Neretvi. Ovaj period na spomenutoj teritoriji karakterišu migraciona kretanja kršćanskog stanovništva na mletačko područje i bježanje muslimanskog stanovništva iz pograničnih krajeva. Kao poprište borbi neregularnih trupa, ovo područje je pretrpjelo velika razaranja.¹⁷ Po završetku

stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, 175-221.

¹⁴ Алма Бејдић, Дербенџијска организација у Босанском санџаку почетком XVII вијека, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево, 1988, 61-77.

¹⁵ Ignacij Voje, Zasliševanje ujetnikov iz Bosne v času turških vpadov v slovenske dežele, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево, 1988, 33-44.

¹⁶ Faruk Taslidža, Uloga Redžep-paše Nevesinjca u Bečkom ratu (1683-1699), *Prilozi Instituta za istoriju* 44, Sarajevo, 2015, 21-33.

¹⁷ Bogumil Hrabak, Popovo, Trebinje i Donja Neretva u hajdučkom vojevanju za

sukoba 1699. godine Mlečani su pristupili uspostavljanju svoje vlasti u neposrednom dubrovačkom zaleđu. Uprkos tome, u Popovom polju i drugim mjestima Hercegovine vratile su se spahije koje su zahtijevale harač od stanovništva. Ovakvom pristupu se odupiralo hercegovačko stanovništvo dižući bune, kako u prilogu iz 9/1 broja časopisa navodi autor Hamdija Hajdarhodžić.¹⁸

Pitanje Hercegovine i crnogorskih plemena početkom 17. stoljeća bili su predmet interesovanja Enesa Pelidije koji je o istom u časopisu napisao tri rada. Prvi rad se odnosi na pohode bosanskih paša na Crnu Goru od 1706. do 1714. godine. Naime, prvih godina 18. stoljeća upadi crnogorskih plemena na prostor Hercegovine i dubrovačkog zaleđa su bili sve učestaliji. Porta je usljed ovakvih događaja naredila pohode na Crnu Goru prilikom kojih je stanovništvo pretrpjelo velika razaranja.¹⁹ Godine 1711. Osmansko carstvo je nakon uspostavljanja stabilnijeg stanja centralne vlasti ušlo u novi rat protiv Rusije. Ustanke crnogorskih plemena protiv osmanske vlasti je tokom rusko-osmanskog rata pomagala i Rusija. Ove događaje opisivao je E. Pelidija u 18. i 21. broju časopisa za 1981. i 1985. godine, pri čemu je fokus stavio na pukovnika Mihaila Miloradovića koga je car Petar angažovao u cilju širenja propagande među crnogorskim, brdskim i hercegovačkim plemenima.²⁰

18 vrijeme Morejskog rata, *Prilozi Instituta za istoriju*, 17, Sarajevo, 1980, 69-99.
Hamdija Hajdarhodžić, Prilog proučavanju prilika u Popovom polju početkom XVIII vijeka, *Prilozi Instituta za istoriju* 9/1, Sarajevo, 1973, 327-332.

19 Enes Pelidija, Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706-1714. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 17, Sarajevo, 1980, 101-127.

20 Енес Пелидија, О улози руског пуковника Михаила Милорадовића у дизању устанка црногорски, брдских и херцеговачких племена 1711. године против турске власти, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево, 1981, 221-229; Enes Pelidija, Tursko-ruski rat 1711. godine i pokreti crnogorskih i hercegovačkih plemena, *Prilozi Instituta za istoriju* 21, Sarajevo, 1985, 269-280.

O vojnoj historiji u 18. stoljeću jedan rad je napisala i Lovorka Čoralić, a odnosi se na vojnike porijeklom iz Bosne koji su u ovom periodu bili dio mletačke vojne snage. Autorica zaključuje da su isti činili značajnu komponentu mletačke prekomorske kopnene vojske i u velikoj mjeri dali svoj doprinos uspjesima Mletačke Republike.²¹

U 24. broju časopisa iz 1988. godine objavljen je rad čiji je autor Galib Šljivo, a riječ je o prilogu za proučavanje života i djela Omer Lutfi-paše, vojskovođe iz 19. stoljeća.²² Šljivo je pisao i o prilikama u zapadnom dijelu Bosanskog ejaleta početkom istog stoljeća. Potpisivanjem mira u Svištovu 1791. godine Cetingrad i Drežnik pripali su Austrijskom carstvu. Ovaj period u Krajini je obilježen pokušajima tamošnjeg stanovništva da spriječe uspostavljanje austrijske vlasti na tom području. U periodu od 26. aprila 1809. do maja 1810. godine Krajišnici su uspjeli držati Cetingrad pod svojom kontrolom nakon čega je to područje ustupljeno Francuskom carstvu.²³

Sedamdesete godine 19. stoljeća obilježene su sukobima koji se u historiografiji nazivaju Velika istočna kriza. Ova tema je bila predmet interesovanja četiri autora u časopisu *Prilozi*. Martin Celer pisao je o aktivnostima Josipa Juraja Štrosmajera u vezi istih. Autor se u radu bavi njegovim aktivnostima na planu zbližavanja katoličke i pravoslavne crkve, te njegovim pogledom na rješavanje Istočnog pitanja i austrougarsku okupaciju Bosne i Hercegovine.²⁴ Ferdo

²¹ Lovorka Čoralić, Vojnici iz Bosne u mletačkim prekomorskim kopnenim postojbama u XVIII stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 44, Sarajevo, 2015, 35-55.

²² Галиб Шљиво, Прилог за животопис Омер-паше Латаса, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево, 1988, 79-88.

²³ Galib Šljivo, Prvi pokušaj bosanskih krajišnika da vrata Cetingrad u sastav Bosanskog vilajeta (26. april 1809.-14. maj 1810.), *Prilozi Instituta za istoriju* 31, Sarajevo, 2002, 11-136.

²⁴ Мартин Целер, Активности Ј. Ј. Штросмајера у вези са Источном кризом, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975-1976, 63-78.

Hauptmann pisao je o Hercegovačkom ustanku, s posebnim osvrtom na austrijsku internaciju Miće Ljubibratića, ustaničkog vođe koji je zasmetao austrijskim vlastima zbog svog približavanja njihovoj interesnoj sferi.²⁵ U posljednjem broju časopisa iz 2021. godine, objavljen je rad koji se odnosi na pitanje japanskih pogleda na ustanke u Hercegovini. Japanci su na ove događaje gledali kao na situaciju nepogodnu za Osmansko carstvo koji doprinose lošim međunarodnim odnosima, ali na neki način predstavljaju i pokret za slobodu Južnih Slavena usljed osmanskog potiskivanja.²⁶ Prilog o kraju Hercegovačkog ustanka u časopisu je objavio Jovan Jovanović. Riječ je o izvještaju Atanasija Vasiljeva o kraju ovog događaja.²⁷

Razvoj gradova i privredne prilike

Kada su Osmanlije osvojile Balkan, nastale su brojne promjene u razvoju gradova na tom području. Brz nastanak i razvoj gradova predstavljao je jedno od glavnih obilježja prodora osmanske orijentalne kulture na prostoru Jugoistočne Evrope. Urbanizacija je bila naročito izražena krajem 15. i tokom 16. stoljeća.²⁸

O razvoju gradskih naselja i privrede u časopisu je objavljeno devet radova. Adem Handžić je istraživao postanak i razvitak Dervente u 16. stoljeću. Ovo gradsko naselje je nastalo u drugoj polovini 16. stoljeća, a razvoj doživljava zahvaljujući ubrzanom privrednom porastu

²⁵ Ferdo Hauptmann, Internacija hercegovačkog ustaničkog vođe Miće Ljubibratića u Grazu godine 1876/77, *Prilozi Instituta za istoriju* 14-15, Sarajevo, 1978, 363-370.

²⁶ Nakazava Takuja, Istočno pitanje kroz dalekoistočne oči: Japanski pogledi na us-tanke u Hercegovini (1861-1878), *Prilozi Instituta za historiju* 50, Sarajevo, 2021, 77-99.

²⁷ Jovan Jovanović, Izvještaj Atanasija Vasiljeva o završetku Hercegovačkog ustanka 1875-1878.godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977, 328-333.

²⁸ Smail Balić, *Kultura Bošnjaka. Muslimanska komponenta*, Zagreb, 1994, 164.

usljed izgradnje saobraćajnica.²⁹ Isti autor je pisao i o značaju puteva, rudnika i trgova za razvitak gradskih naselja u Bosanskom ejaletu tokom 16. i 17. stoljeća. Handžić gradove dijeli u tri grupe: varoši, sjedišta begova i gradove uz putne komunikacije. U Bosanskom ejaletu su zbog velikog strateškog značaja putevi više nego u drugim osmanskim provincijama igrali važnu ulogu u formiranju gradskih naselja. Glavni putevi su vodili tokovima rijeka: Drine, Bosne, Vrbasa i Neretve.³⁰ U trećem radu Handžić daje kratak uvid u značaj rudnika i trgova za razvoj gradskih naselja u ovoj provinciji. Poznato je da su bosanski rudnici bili bogati srebrom, olovom i nešto manje zlatom i bakrom, a isti su se nalazili u centralnoj Bosni, Olovu i njegovoj okolini, te istočnoj Bosni.³¹

Izvoz metala i otopina u arapske zemlje istraživao je Bogumil Hrabak. Autor navodi da su se ovi proizvodi od 14. stoljeća iz Bosanskog Kraljevstva, izvozili i nalazili na tržištima Egipta, Sirije i drugih arapskih zemalja. Izvoz se nastavio i nakon osmanskih osvajanja. Posrednici prilikom izvoza bili su najčešće Dubrovčani, ali i Italijani te domaći trgovci-Jevreji. Proizvodi rudarstva su često zamjenjivani za druge proizvode, a ponajviše začine.³² Trgovinske prilike Bosanskog ejaleta bile su predmet interesovanja i autora Damira Matanovića, koji je u 31. broju časopisa objavio članak pod naslovom „Svakodnevnica na granici Habsburške monarhije i Osmanskog carstva. Mikrokozmos Brodske pukovnije i Gradačačke nahije od kraja 18. do sredine 19. stoljeća.“³³

²⁹ Adem Handžić, Postanak i razvitak Dervente u XVI stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo, 1974, 111-133.

³⁰ Adem Handžić, O značaju putova za razvitak gradskih naselja u Bosni u XVI i XVII stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977, 73-78.

³¹ Adem Handžić, Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo, 1974, 155-162.

³² Bogumil Hrabak, Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja (XIV-XVI v.), *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977, 47-61.

³³ Damir Matanović, Svakodnevnica na granici Habsburške monarhije i Osman-

Puteve i njihovoj značaj u 19. stoljeću istraživao je Ibrahim Tepić u 18. broju časopisa iz 1981. godine. Izgradnja kolskih saobraćajnica u Bosanskom ejaletu počela je znatno kasnije nego u ostalim dijelovima Evrope. U početku, putevi su imali vojni, a kasnije privredni značaj.³⁴

O privrednim prilikama i finansijskoj situaciji u Bosanskom ejaletu tokom posljednjeg stoljeća osmanskog prisustva na ovom prostoru napisana su tri rada. Ibrahim Tepić je istraživao o finansijskoj situaciji u Vilajetu od 50-ih do 70-ih godina 19. stoljeća. Autor je rekonstruisao budžet koji su provincije imale u ovom periodu dajući sliku o teškom ekonomskom položaju istih usljed ulaganja sredstava za izdržavanje vojske i administracije. Pokušaji Porte da stabilizuje ovakvo stanje bili su bez uspjeha.³⁵ Trgovinska saradnja između ove provincije i Hrvatske pred kraj osmanske vladavine bila je predmet interesovanja autora Miroslava Despota. U 11. broju časopisa M. Despot je objavio prilog o proučavanju ovog segmenta privrede od 1873. do 1880. godine. Autor navodi da je posljedica izbijanja Hercegovačkog ustanka između ostalog i slabljenje trgovinskih veza između hrvatskog i ustaničkog područja, a situaciju je dodatno pogoršala okupacija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske.³⁶ U posljednjim decenijama osmanske vladavine Carstvo je pristupilo ukidanju tradicionalnih institucija: janjičara, kapetana,

skog carstva. Mikrokozmos Brodske pukovnije i Gradačacke nahije od kraja 18. do sredine 19. stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju* 31, Sarajevo, 2002, 95-109.

³⁴ Ибрахим Тепић, Изградња саобраћајница у Босни и Херцеговини од средине XIX вијека до аустроугарске окупације, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево, 1981, 45-71.

³⁵ Ibrahim Tepić, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine u sastavu Osmanskog carstva od 50-ih do 70-ih godina XIX stoljeća u svjetlu ruskih izvora, *Prilozi Instituta za istoriju* 37, Sarajevo, 2008, 11-29.

³⁶ Мирослав Деспот, Прилог проучавању трговине Хрватске с Босном и Херцеговином 1873-1880, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975.-1976., 237-244.

timarskog sistema i esnafske organizacije čime su stvoreni uslovi za slobodniji razvoj privrede. O razvoju privrede u ovom periodu pisao je Ilija Hadžibegović u 13. broju časopisa *Prilozi*.³⁷

Društvene prilike

Pored raznolikosti koju su činili muslimani, kršćani i Jevreji, osnovna podjela društva u Osmanskom carstvu, odnosno u Bosanskom ejaletu bila je na asker i raju. Prvi su bili zaduženi za odlazak u vojne pohode i održavanje reda i sigurnosti u provinciji, a drugi imali obavezu plaćanja raznih poreza u zavisnosti od svog položaja.³⁸ Ova pitanja su često bila predmet interesovanja istraživača koji su pisali za časopis *Prilozi*, te je na tu temu objavljeno 27 radova.

O etničko-konfesionalnim promjenama nastalim dolaskom Osmanlija na prostor današnje Bosne i Hercegovine pisao je Boris Nilević. Autor ističe da je nova vlast zatekla dosta složenu vjersku sliku stanovništva koju su činili pripadnici pravoslavne, rimokatoličke i „Crkve bosanske“. Migracionim kretanjima i procesom širenja islama, vjerska i etnička slika stanovništva postala je još složenija.³⁹

U 11-12 broju časopisa za 1975. i 1976. godinu nalaze se 23 rasprave u rubrici *Diskusija* koje su vezane za etnička i društvena kretanja kroz historiju Bosne i Hercegovine, od čega je njih šest posvećeno osmanskome periodu. Svoja razmatranja i rezultate istraživanja su iznijeli istraživači: Nedim Filipović, Branislav Đurđev, Adem Handžić

³⁷ Ilija Hadžibegović, O privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija osmanske vladavine, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977, 97-131.

³⁸ B. Zlatar, Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog carstva, 99-130.

³⁹ Борис Нилевић, Питање етничко-конфесионалних промјена у Босни и Херцеговини насталих доласком османске власти (правосходно код српског народа), *Прилози Института за историју* 22, Сарајево, 1986, 221-233.

za raniji, te Muhamed Hadžijahić i Hamid Hadžibegić za kasniji osmanski period.⁴⁰

Filipović zastupa mišljenje da je dolaskom Osmanlija prekinut autohtoni razvoj bosanskohercegovačkog stanovništva. Autor smatra da je uspostavljanjem orijentalno-islamskog karaktera gradova krajem 15. i 16. stoljeća, stvorena nepremostiva razlika među ovim stanovništvom Bosanskog ejaleta. Migraciona kretanja su znatno uticala na društvene prilike na prostoru Bosanskog ejaleta, a posebnu ulogu u istim su imali vlasni stočari. Branislav Đurđev i Adem Handžić se bave pitanjem vlahova sa dva aspekta. Smatrajući razvoj patrijarhalne kulture bitnim segmentom društvenih promjena, Đurđev polazi od teze da su upravo vlasni, prelaskom iz stočarskih u zemljoradnička sela doprinijeli jačanju patrijarhalne kulture i formiranju plemenskih zajednica. Handžić se zanima za pitanje vlahova stočara u Bosanskom ejaletu, ističući da su svojim kretanjima s juga ka sjeveru naseljavali strateški važna područja: prostore uz granice i duž bitnih komunikacija.

U jednom od svoja dva rada u spomenutoj diskusiji „Metodološki postupci kod utvrđivanja broja bosanske populacije u kasnijem turskom periodu“ Muhamed Hadžijahić iste detaljno objašnjava,

⁴⁰ Недим Филиповић, О проблемима друштвеног и етничког развика у доба османске власти, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975-1976, 274-282; Бранислав Ђурђевић, О неким историјско-етничким проблемима у обради турског периода, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975-1976, 283-287; Адем Ханџић, О етничким кретањима у ранијем турском периоду, *Прилози Института за историју*, 11-12, Сарајево, 1975-1976, 287-289; Мухамед Хаџијахић, Неки резултати испитивања етничких кретања у Босни у XVIII и првој половини XIX стољећа, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975-1976, 289-300; Мухамед Хаџијахић, Методолошки поступци код утврђивања броја босанске популације у каснијем турском периоду, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975-1976, 300-301; Хамид Хаџибеговић, О изворима за утврђивање броја становништва у периоду турске владавине, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево, 1975-1976, 303-304.

ističući da je literatura, kada je riječ o broju stanovništva, često prožeta netačnim podacima. Hamid Hadžibegić naveo je neke izvore koji pomažu proučavanju etničke strukture stanovništva kasnijeg osmanskog perioda, pri čemu ističe da su defteri od polovine 15. do kraja 17. stoljeća ključni izvori, a od tog vremena su to popisi o prikupljenoj glavarini. Koristeći se prvim popisima stanovništva u Bosanskom ejaletu, te komparirajući ih sa ostalim izvorima, Muhamed Hadžijahić donio je svoje rezultate istraživanja o broju stanovništva u provinciji u 18. i prvoj polovini 19. stoljeća. Autor zaključuje da je krajem 18. stoljeća u Ejaletu bilo oko 600.000, a polovinom narednog stoljeća je ova brojka porasla na 1.112.000 stanovnika, pri čemu je broj muslimanskog i pravoslavnog stanovništva bio skoro ujednačen, sa malim odstupanjima. Etnička kretanja krajem osmanske vladavine istraživao je i Galib Šljivo. Riječ je o radu koji se bavi pitanjem naseljavanja muslimanskih prognanika iz Kneževine Srbije u Bosanski ejalet. Da bi učvrstila kapiju prema Srbiji i Austriji, Porta je pristupila naseljavanju 7.000 do 8.000 muslimana na područje Zvorničkog kajmakamluka.⁴¹ Konfesionalna i nacionalna struktura stanovništva posljednjih godina osmanske vladavine u gradu Jajcu je bila tema interesovanja Iljasa Hadžibegovića koji je u časopisu objavio rad pod nazivom „Konfesionalna i nacionalna struktura stanovništva u kotaru i gradu Jajcu od 1851. do 1991. godine.“⁴²

O manjinskim etničkim skupinama na prostoru Bosanskog ejaleta napisano je pet radova. Dubrovčani u Bosni od pada Kraljevstva do 1669. godine bili su predmet istraživanja Bogumila Hrabaka. Svoje

⁴¹ Galib Šljivo, Naseljavanje muslimanskih prognanika (muhadžira) iz Kneževine Srbije u Zvornički kajmakamluk 1863. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 30, Sarajevo, 2001, 89-116.

⁴² Ilias Hadžibegović, Konfesionalna i nacionalna struktura stanovništva u kotaru i gradu Jajcu od 1851. do 1991. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 30, Sarajevo, 2001, 63-73.

prvo stalno naselje tokom osmanske vladavine Dubrovčani su imali u Sarajevu. Igrali su značajnu ulogu u razvoju rudarstva i rudarskih naselja, ali i trgovine, sve do sredine 16. stoljeća kada bivaju potisnuti jačanjem lokalnih trgovaca, prvenstveno Jevreja.⁴³

O Jevrejima je tokom osmanskog i austrougarskog perioda u 16. broju časopisa iznijela rezultate istraživanja Vojka Besarović. Nije poznato kada su se tačno Jevreji doselili na naše prostore, ali pretpostavlja se da je to sredina 16. stoljeća. Tokom osmanskog perioda ovaj narod je plaćao porez osmanskoj državi, a od sredine 19. stoljeća je imao novu obavezu, tzv. komora, koja je podrazumijevala prijenos municije i hrane za sultanove službenike. Od sredine 16. stoljeća formirao je svoje vjerske opštine, od kojih je najstarija sarajevska osnovana oko 1550. godine.⁴⁴

Pored ovih naroda, u bosansko društvo su se tokom osmanskog perioda, između ostalih, naseljavali i Egipćani, te tokom kasnijeg perioda osmanske vladavine Slovenci. Koristeći se sarajevskim i mostarskim sidžilima, te popisima poreskih obveznika za Hercegovački sandžak, Hatidža Čar-Drnda iznijela je rezultate istraživanja o naseljavanju Egipćana na ovom prostoru. Isti su ulagali svoj trgovački i novčani kapital u bosanskohercegovačke gradove, a neki su formirali porodice i trajno se naseljavali.⁴⁵

Prvi pojedinačni i grupni primjeri boravka Slovenaca na prostoru Bosne i Hercegovine zabilježeni su sredinom 19. stoljeća. Njihovi interesi na našim prostorima bili su privrednog karaktera koji se

⁴³ Богумил Храбак, Дубровчани у западној Босни 1463-1669. године, *Прилози Института за историју* 20, Сарајево, 1984, 119-122.

⁴⁴ Војка Бесаровић, Поглед на историју босанскохерцеговачких Јевреја у периодима османске и аустроугарске владавине, *Прилози Института за историју* 16, Сарајево, 1979, 205-216.

⁴⁵ Hatidža Čar-Drnda, Integracija nekih Egipćana (Misirijun) u bosansko društvo, *Prilozi Instituta za istoriju* 37, Sarajevo, 2008, 31-43.

ogleda u eksploataciji šumskog bogatstva.⁴⁶ U 18. i 19. stoljeću doseljavali su se ili privremeno boravili i Albanci, Romi, Cincari, Turci, Čerkezi, a u manjoj mjeri Grci, Armeni, Poljaci, Mađari, Nijemci, Austrijanci, Italijani i drugi. Prilog o ovome je objavio Muhamed Hadžijahić u XVIII broju časopisa iz 1981. godine.⁴⁷

Religijska pitanja u časopisu *Prilozi Instituta za historiju* su nešto manje tretirana za razliku od etničkih kretanja i društvenog poretka. O istim je objavljen jedan rad pod naslovom „Odnos između pravoslavnog sveštenstva i franjevacu u Bosni i Hercegovini od 15. do kraja 17. stoljeća“ autora Borisa Nilevića. U radu se opisuje jaz koji se stvarao godinama između dvije crkve, pri čemu su osmanske vlasti isti pomagale radi političke i finansijske koristi.⁴⁸

Kada je riječ o Bošnjacima, koje u radu autor, u skladu sa tadašnjom terminologijom, naziva “muslimanskim narodom“, Branislav Đurđev smatra da na formiranje istog nije uticao samo proces širenja islama nego i društvena diferencijacija, gdje su pripadnici islamske vjeroispovijesti imali hegemoniju u osmanskom feudalizmu, odnosno da su bili predstavnici domaće feudalne klase. Govoreći o društvenom poretku, Branislav Đurđev je u 13. broju časopisa objavio prilog u kojem odgovara na pitanja da li se osmanski poredak može okarakterisati kao potpuno feudalni i da li se tokom 15. i 16. stoljeća u Bosni može govoriti o postojanju domaće muslimanske feudalne klase. S tim u vezi, autor je mišljenja da se

⁴⁶ Ilija Hadžibegović, Socijalna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini od sredine XIX stoljeća do 1992. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 36, Sarajevo, 2007, 135-178.

⁴⁷ Мухамед Хаџијахић, О мањинским етничким скупинама у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу до окупације 1878. године, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево, 1981, 203-220.

⁴⁸ Борис Нилевић, Односи између православног свештенства и фрањеваца у Босни и Херцеговини од XV до краја XVII стољећа, *Прилози Института за историју* 20, Сарајево, 1984, 123-142.

timarsko-spahijski sistem ne može nazvati u potpunosti izgrađenim feudalnim sistemom kao što je to slučaj u zapadnim feudalnim zemljama. Također, smatra „da nema opravdanja da se spahijski red u Bosni naziva domaćom muslimanskom feudalnom klasom zbog toga što spahijski vojnički stalež nije bio feudalna klasa u pravom smislu.“⁴⁹

O istaknutim feudalnim porodicama u Bosanskom ejaletu autorica Behija Zlatar je napisala dva rada u časopisu *Prilozi*.⁵⁰ U jednom članku, Zlatar je objavila rezultate istraživanja 180 ličnosti iz 15. i 16. stoljeća, dok je drugi rad posvećen porodicama Kopčići i Vilići. Radi se o ličnostima koje su imale određene važne funkcije: beglerbegovi, sandžakbegovi, admirali, seraskeri i drugo. Većinom su ovi ugledni ljudi bili porijeklom iz Bosne, mada postoje primjeri gdje vode porijeklo i iz drugih provincija Carstva. Pored B. Zlatar i Hana Younis je istraživala o istaknutoj porodici Bakarević, koja je krajem 19. stoljeća iselila iz Sarajeva u Istanbul.⁵¹ Moć bosanskog plemstva je okončana u 19. stoljeću, kada je Omer Lutfi-paša smaknuo najistaknutije ličnosti ove provincije. Tokom istog stoljeća u Bosanskom ejaletu dolazi i do promjena usljed provođenja agrarnih reformi i nacionalnih pokreta, pri čemu je bitan segment bio proces čiftlučenja kojim se mijenjao profil feudalne klase u provinciji. O čiftlučenju i društvenim promjenama nastalim u ovom periodu pisali su Milorad Ekmečić i Nedim Filipović.⁵²

⁴⁹ Branislav Đurđev, Prilog diskusiji o osmanskom društvenom poretku, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977, 63-72.

⁵⁰ Behija Zlatar, Kopčići i Vilići, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977, 322-327; Behija Zlatar, O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 14-15, Sarajevo, 1978, 81-140.

⁵¹ Hana Younis, Brez nikoga u dijaru gurbetu, *Prilozi Instituta za historiju* 45, Sarajevo, 2016, 41-76.

⁵² Milorad Ekmečić, The advance of civilization and national politics in Bosnia

U časopisu su objavljena četiri rada koja tretiraju pitanje državnih nameta, od toga dva o taksitu. Avdo Sućeska pod terminom *taksit* podrazumijeva doprinos stanovništva namjesnicima provincija i sandžaka u vrijeme mira, dok Fahd Kasumović ovaj termin detaljno analizira, komparirajući izvore i literaturu koji nisu u skladu zbog samog značenja riječi. Naime, termin *taksit* je arapskog porijekla i označava ratu, otplatu na rate i slično.⁵³

O desetini sredinom 19. stoljeća, naturalno-feudalnoj obavezi osmanskih podanika pisao je Ahmed Aličić. Ova vrsta nameta predstavljala je najznačajniji izvor prihoda u Osmanskom carstvu, a odnosila se na sve vrste poljoprivrednih i drugih proizvoda koji su zavisili od zemlje bez obzira na status stanovništva koje je obrađivalo zemlju.⁵⁴

Pitanje muafiyeta, odnosno oslabadjanja stanovništva nekog grada od poreza istraživao je Avdo Sućeska. Prvi grad čije je stanovništvo imalo ovakav status u Bosanskom ejaletu bilo je Sarajevo.⁵⁵

Kada su društvene prilike u pitanju, preostalo je da spomenemo još dva rada. Hana Younis istraživala je pitanje porodičnog života u Sarajevu posljednjih godina osmanske vladavine. U ovo vrijeme osjetan je sve veći uticaj zapadnoevropske civilizacije kod imućnijih porodica, dok su siromašniji slojevi nastavili sa tradicionalnim

and Herzegovina in XIXth century, *Prilozi Instituta za istoriju*, 24, Sarajevo, 1988, 89-105; Недим Филиповић, О једном аспекту колерације између исламизације и чифтлучења, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево, 1981, 25-44.

⁵³ Avdo Sućeska, Novi podaci o nastanku i visini taksita u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo, 1974, 135-154; Fahd Kasumović, O terminu *taksit*: nesklad izvora i literature, *Prilozi Instituta za istoriju* 38, Sarajevo, 2009, 61-79.

⁵⁴ Ahmed Aličić, Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka, *Prilozi Instituta za istoriju* 17, Sarajevo, 1980, 129-174.

⁵⁵ Avdo Sućeska, O Mu'afiyet-u u Bosanskom ejaletu, *Prilozi Instituta za istoriju* 22, Sarajevo, 1986, 235-243.

porodičnim životom.⁵⁶ Nenad Filipović je pisao o problemima nastalim usljed pojave kuge u Bosni 1763-1764. godine, analizirajući dva izvora o ovoj zaraznoj bolesti u Banjaluci i Ljubinju.⁵⁷

Kulturne prilike

Osmanskim osvajanjem srednjovjekovne bosanske države ovi prostori su obogaćeni novim kulturno-civilizacijskim tokovima koji su do tada bili nepoznati bosanskom društvu. Orijentalno-islamska kultura je vrlo brzo zahvatila segmente materijalnog i duhovnog života stanovništva. U ovom stilu nastaju brojne građevine, kako sakralne tako i profane, ali je prisutna i kršćanska, te jevrejska arhitektura. U duhovnom smislu nastaju nova književna djela na osmansko-turskom, arapskom i perzijskom jeziku, izučavaju se nova pisma i orijentalni jezici. Dolazi do promjena i u školstvu kada se otvaraju nove vrste obrazovnih institucija kao što su mektebi, medrese, ruždije i druge.⁵⁸ O kulturnim prilikama napisana su tri rada u časopisu *Prilozi*, a tretiraju pitanje duhovne kulture pravoslavnog i katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Boris Nilević pisao je o kulturnoj misiji Srpske pravoslavne crkve od 1463. do 1557. Prema riječima autora, srpsko stanovništvo je bilo na niskom stepenu razvoja kulture. Iako su kultura i umjetnost imali određeni stepen razvoja u vrijeme vladavine Osmanlija, ne može se porediti sa onom srednjovjekovnom koja je tada doživjela najviši stepen razvoja. Prema tome, u osmanskom periodu se grade i obnavljaju crkve, prisutna je i likovna umjetnost, a na polju duhovne

⁵⁶ Hana Younis, Skice porodičnog života u Sarajevu u posljednim decenijama osmanske vladavine, *Prilozi Instituta za istoriju* 36, Sarajevo, 2007, 33-68.

⁵⁷ Nenad Filipović, Oko kuge u Bosni 1763-1764, *Prilozi Instituta za historiju* 59, Sarajevo, 2020, 45-87.

⁵⁸ Više o tome: S. Balić, *Kultura Bošnjaka*, 77-165.

kulture prepisivala su se i štampala djela.⁵⁹

Godine 1856. Rusija je napravila plan prihvaćanja mladih iz južnoslovenskih zemalja pod osmanskom vlašću kako bi se obrazovali u toj zemlji, a sve s ciljem širenja ruskog i pravoslavnog kulturnog uticaja među ovim stanovništvom. U plan je bilo uključeno i otvaranje konzulata, pomaganje crkve, otvaranje škola, finansiranje štampe kao i izgradnja pravoslavnih sakralnih objekata. Mnogi od ovih učenika i studenata nisu završili svoje školavanje u Rusiji, a pojedini su se vratili sedamdesetih godina s ciljem širenja ustanaka koji su zahvatili bosanskohercegovački prostor. O navedenim događajima pisao je Ibrahim Tepić u članku pod naslovom „Školovanje đaka i studenata iz Bosne i Hercegovine u Rusiji od 50-ih do 70-ih godina 19. vijeka“ u 22. broju časopisa iz 1986. godine.⁶⁰

O katoličkoj književnoj tradiciji u Bosanskom ejaletu od 15. do 19. stoljeća pisao je Branko Letić. Nosioc ove kulture na našim prostorima bili su franjevci koji su dali značajan doprinos u razvoju bosanskohercegovačkih kulturnih tokova. Među njima posebno su se istakli Matija Divković, kojeg autor naziva “ocem bosanske književnosti”, zatim Stjepan Margitić, Ivan Ančić i drugi.⁶¹

Izvori i historiografija

U časopisu je objavljeno i devet radova koji se odnose na izvore i historiografiju o osmanskom periodu historije Bosne i Hercegovine.

⁵⁹ Boris Nilević, Kulturna misija Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini 1463-1557. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 21, Sarajevo, 1985, 115-140.

⁶⁰ Ибрахим Тепић, Школовање ђака и студената из Босне и Херцеговине у Русији од 50-их до 70-их година XIX вијека, *Прилози Института за историју* 22, Сарајево, 1986, 245-258.

⁶¹ Бранко Летић, Хрватска књижевна традиција у Босни и Херцеговини од XV до XIX вијека, *Прилози Института за историју* 27, Сарајево, 1991, 19-32.

Andrija Zirdum iznosi podatke o historijskom djelu „Epitome vetustatum Bosnesis provinciae“, čiji je autor bosanski franjevac Filip Lastrić. Rad je objavljen 1977. godine, kada je obilježena 200. godišnjica od nastanka spomenutog djela. U ovom članku možemo čitati o motivima i okolnostima, te o ciljevima i značaju istog.⁶²

Ibrahim Tepić autor je rada pod naslovom „Zbirka Mihaila D. Hmirova o jugoslovenskim zemljama u 19. vijeku“. Članak sadrži kratak osvrt na navedenu zbirku, te spisak, prema mišljenju autora, važnijih članaka i knjiga iz dijela koji nosi naziv „Zemlje Balkanskog poluostrva (Albanija, Bugarska, Bosna i Hercegovina)“.⁶³

O izvorima za izučavanje osmanskog perioda historije Bosne i Hercegovine možemo čitati u 32. i 34. broju časopisa iz 2003 i 2005. godine. Riječ je o radu Nedima Zahirovića, objavljenom pod naslovom „Podaci o Bosanskom ejaletu u orijentalnim rukopisima konzularne akademije u Beču“. Autor donosi podatke o prepisima dokumenata, a čiji sadržaj se odnosi na period od sredine 16. do početka 18. stoljeća.⁶⁴ S druge strane, Ramiza Smajić je u rubrici *Historijska građa* objavila dva dokumenta osmanske administracije. Radi se o beratima iz prve polovine 17. stoljeća koji predstavljaju značajan izvor za proučavanje socijalno-političkih i ekonomskih prilika u Bosanskom ejaletu.⁶⁵

Historijsku građu za izučavanje ustanka u Bosni 1875-1878. godine priredio je Kemal Bašić u 46. broju časopisa, a riječ je o dijelu

⁶² Andrija Zirdum, Motivi pisanja svrha Lastrićeva povijesnog djela *Eputame retustatum Bosnesis provinciae*, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo, 1977. 79-96.

⁶³ Ibrahim Tepić, Zbirka Mihaila D. Hmirova o jugoslovenskim zemljama u XIX stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 17, Sarajevo, 1980, 239-249.

⁶⁴ Nedim Zahirović, Podaci o Bosanskom ejaletu u orijentalnim rukopisima Konzularne akademije u Beču, *Prilozi Instituta za istoriju* 34, Sarajevo, 2005, 219-229.

⁶⁵ Ramiza Smajić, Dva zanimljiva berata iz prve polovine XVII stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju* 32, Sarajevo, 2003, 251-259.

rukopisne ostavštine Hasana Škapura. Objavlivanjem ovog prevoda sačuvani su bitni podaci za izučavanje jednog segmenta naše historije, obzirom da su originalni dokumenti uništeni granatiranjem Orijentalnog instituta u Sarajevu tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine.⁶⁶

Kada je Austro-Ugarska Monarhija okupirala prostor Bosne i Hercegovine 1878. godine, u okviru preuzimanja administrativnih oblasti od osmanskih vlasti podrazumijevala se i predaja osmanske državne blagajne u Sarajevu novim vlastima. Historijsku građu za istraživanje ovog pitanja objavila je Hana Younis u 38. broju časopisa iz 2009. godine.⁶⁷

O historiografiji osmanskog perioda historije Bosne i Hercegovine objavljena su dva rada u časopisu 2000. godine. Enes Pelidija je pisao o historiografiji nastaloj u posljednje dvije decenije prošlog stoljeća, a koja tretira period od 1463. godine do kraja 18. stoljeća,⁶⁸ dok se Ahmed Aličić bavio istim pitanjem, ali koje se tiče 19. stoljeća.⁶⁹

Zaključak

O osmanskom periodu historije Bosne i Hercegovine u časopisu *Prilozi Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu* objavljeno je 123 rada, od čega se njih 72 svrstava u članke, priloge, rasprave i historijsku građu, a ostalo su prikazi i osvrti. U radovima se obrađuju poli-

⁶⁶ Kemal Bašić, Iz rukopisne zaostavštine, *Prilozi Instituta za historiju* 46, Sarajevo, 2017, 297-323.

⁶⁷ Hana Younis, Zapisnik o predaji Turske državne blagajne u Sarajevu po okupaciji Austro-Ugarske, *Prilozi Instituta za istoriju* 38, Sarajevo, 2009, 215-222.

⁶⁸ Enes Pelidija, Osnovni rezultati bosanskohercegovačke historiografije osmanskog perioda (od 1463. do kraja XVIII stoljeća) u posljednje dvije decenije XX stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju* 29, Sarajevo, 2000, 89-109.

⁶⁹ Ahmed Aličić, Historiografska literatura koja se odnosi na historiju Bosne i Hercegovine u XIX stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 29, Sarajevo, 2000, 111-116.

tička, vojna, privredna i kulturna historijska pitanja navedenog perioda.

Kada su u pitanju uprava i političke prilike u časopisu je objavljeno devet radova. U okviru članka nalaze se podaci o uspostavi timarsko-spahijskog sistema, formiranju kadiluka, političkoj situaciji krajem 17. i početkom 18. stoljeća, uređenju vojne krajine poslije Bečkog rata, namjesnicima u Bosanskom ejaletu, te okončanju osmanske vladavine na ovom prostoru.

Posebnu pažnju autora okupirala su pitanja vezana za društvena kretanja, o čemu je objavljeno 27 radova. Najveći broj istih se odnosi na etničku strukturu stanovništva Bosanskog ejaleta, gdje se ističe njihova raznolikost i navode faktori koji su dodatno utjecali na pojačavanje ovakve slike društva. S tim u vezi pisano je o ulozi vlaha stočara, manjinskim skupinama i migracijama. Pored toga, na stranicama časopisa *Prilozi* možemo čitati i o porezima, te porodičnom životu u Sarajevu pred kraj osmanske vladavine.

Predmet zanimanja autora bili su i vojni sukobi, te u manjoj mjeri organizacija osmanske vojske na prostoru Bosanskog ejaleta. Dakle, kada je riječ o vojnim prilikama, u časopisu je objavljeno 15 radova na tu temu. Najveća pažnja je usmjerena na sukobe za vrijeme Velike istočne krize, te nešto manje na one tokom Bečkog rata, a o vojsci je napisano nekoliko radova koji se odnose na derbendžije, domaće vojnike na stranim ratištima i vojskovođi Omer-lutfi Paši.

Osam radova je objavljeno na temu privrede i nastanka gradova u Bosanskom ejaletu. Ističe se značaj puteva, trgova i rudnika u razvoju gradskih naselja ove provincije, a od pojedinačnih gradova napisan je jedan članak o nastanku i razvoju Dervente.

Radovi o kulturnoj historiji i obrazovanju tokom osmanskog perioda su malo zastupljeni, tako se u ovom časopisu nalaze tri rada na pomenutu temu. U člancima se radi o kulturnoj misiji Srpske pravoslavne crkve u Bosanskom ejaletu, školovanju đaka i studenata

s prostora ove provincije u Rusiji i jedan rad o katoličkoj književnoj tradiciji u Bosanskom ejaletu od 15. do 19. stoljeća.

Nekolicina tekstova se odnosi na izvore i historiografiju osmanskog perioda. S tim u vezi je napisano devet radova koji obuhvataju podatke o određenim izvorima i historiografiji, te historijsku građu. Kada su izvori u pitanju, u radovima je pisano o značaju djela „*Epitome vetustatum Bosnesis provinciae*“ autora Filipa Lastrića, zbirci Mihaila D. Hmirova o prostoru zapadnog Balkana u 19. stoljeću i podacima iz prepisa dokumenata koji se odnose na Bosanski ejalet od sredine 16. do početka 18. stoljeća. U rubrici *Historijska građa* priređena su dva berata iz prve polovine 17. stoljeća, rukopisna ostavština Hasana Škapura i zapisnik o predaji Turske državne blagajne u Sarajevu po okupaciji Austro-Ugarske. Pored toga, godine 2000, objavljena su dva rada o historiografiji, koja se odnose na period od 1463. godine do 19. stoljeća.

Komparirajući podatke o zastupljenosti radova za različite periode historije i služeći se gore navedenim činjenicama, možemo izvesti konačan zaključak o temi rada. Naime, u ovom časopisu najveću pažnju autora su izazivala pitanja iz savremenog doba i novog vijeka, dosta manje se pisalo o srednjem vijeku, a najmanje, svega nekoliko radova je objavljeno iz oblasti antike. Prema tome, na osnovu navedenog možemo reći da je osmanski period historije Bosne i Hercegovine dosta zastupljen na stranicama *Prilozi Instituta za historiju*, te da je njegov doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji ovog perioda značajan.

Summary

On the Ottoman period of the history of Bosnia and Herzegovina, 123 papers were published in the journal Contributions published by the Institute of History of the University of Sarajevo, of which 72 are classified as articles, contributions, debates, and historical material, and the rest are reviews. The works deal with political, military,

economic, and cultural-historical issues of the mentioned period.

When it comes to administration and political conditions, nine articles were published in the journal. The articles contain information on the establishment of the Ottoman agrarian system, the formation of the kadiluk, the political situation at the end of the 17th and the beginning of the 18th century, the organization of the military border after the Great Turkish War, governors in the Bosnian Eyalet, and the end of Ottoman rule in this area.

The special attention of previous authors was occupied by issues related to social movements, about which 27 papers were published. The largest number of them refer to the ethnic structure of the population of the Eyalet of Bosnia, where their diversity is highlighted together with the factors that additionally influenced the strengthening of this image of society. In this sense, previous authors wrote about the role of Vlach herders, minority groups, and migrations. In addition, on the pages of the journal, we can also read about taxes and family life in Sarajevo at the end of Ottoman rule.

The subject of the authors' interests was also military conflicts and to a lesser extent the organization of the Ottoman army in the area of the Eyalet of Bosnia. Therefore, when it comes to military occasions, 15 papers on that topic were published in the journal. The greatest attention is focused on the conflicts during the Great Eastern Crisis, and somewhat less on those during the Great Turkish War, with several works being written about the army, referring to derbendjis, local soldiers on foreign battlefields, as well as about the military leader Omer-Lutfi Pasha.

Eight papers were published on the topic of the economy and the creation of cities in the Eyalet of Bosnia. The importance of roads, squares, and mines in the development of urban settlements in this province is also emphasized, together with one article about the

origin and development of the town of Derventa.

Works on cultural history and education during the Ottoman period are rare, so this journal contains only three works on this topic. The articles deal with the cultural mission of the Serbian Orthodox Church in the Eyalet of Bosnia, the education of pupils and students from this province in Russia, and one paper on the Catholic literary tradition in the Eyalet from the 15th to the 19th century.

A few texts refer to the sources and historiography of the Ottoman period. In this connection, nine works were written, which include data on certain sources and historiography, as well as historical materials. When it comes to sources, the papers describe the importance of the work "Epitome vetustatum Bosnesis provinciae" by Filip Lastrić, the collection of Mihailo D. Hmirov on the area of the Western Balkans in the 19th century and data from the transcription of documents relating to the Eyalet of Bosnia from the middle of the 16th to beginning of the 18th century. Two berats from the first half of the 17th century, a handwritten legacy of Hasan Škapur, and a record of the handing over of the Turkish state treasury in Sarajevo after the occupation by Austria-Hungary are presented in the section Historical material. In addition, in 2000, two works on historiography were published, which refer to the period from 1463 to the end of the 18th century.

By comparing data on the representation of works for different periods of history and using the facts mentioned above, we can make a final conclusion about the topic of the work. Namely, in this journal, issues from the period of early modern and modern history attracted the greatest attention of the authors, much less was written about the Middle Ages, and the least, only a few works were published in ancient history. Therefore, based on the above, we can say that the Ottoman period of the history of Bosnia and Herzegovina is quite represented on

the pages of this journal and that its contribution to the historiography of Bosnia and Herzegovina of this period is highly significant.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

- ❖ Aličić, Ahmed, *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Posebna izdanja XI, Sarajevo 1983.
- ❖ Balić, Smail, *Kultura Bošnjaka, muslimanska komponenta*, Zagreb 1994, 164.
- ❖ Pelidija, Enes, *Bosanski ejalet od 1593. do Svištovskog mira 1791. godine*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, 133-172
- ❖ Popadić, Milosav (ur.), *Izabrana djela I*, Veselin Masleša, Sarajevo 1954.
- ❖ Šabanović, Hazim, *Bosanski pašaluk-postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo 1959.
- ❖ Tepić, Ibrahim, *Bosna i Hercegovina od kraja XVIII stoljeća do austrougarske okupacije 1878. godine*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo, 1998, 175-221.
- ❖ Zlatar, Behija, *Bosna i Hercegovina u okvirima Osmanskog Carstva*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1998, 99-130.

Članci i prilozi

- ❖ Aličić, Ahmed, *Historiografska literatura koja se odnosi na historiju Bosne i Hercegovine u XIX stoljeću*, *Prilozi Instituta za istoriju* 29, Sarajevo 2000, 111-116.
- ❖ Aličić, Ahmed, *Desetina u Bosni polovinom XIX vijeka*, *Prilozi*

- Instituta za istoriju* 17, Sarajevo 1980, 129-174.
- ❖ Bešlija, Sedad, O poziciji i imenima hercegovačkih sandžakbegova u osmanskoj administraciji u XVII stoljeću, *Prilozi Instituta za historiju* 46, Sarajevo 2017, 53-74.
 - ❖ Bejdiћ, Alma, Дербенџијска организација у Босанском санџаку почетком XVII вијека, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево 1988, 61-77.
 - ❖ Бесаровић, Војка, Поглед на историју босанско-херцеговачких Јевреја у периодима османске и аустроугарске владавине, *Прилози Института за историју* 16, Сарајево 1979, 205-216.
 - ❖ Целер, Мартин, Активности Ј. Ј. Штросмајера у вези са Источном кризом, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 63-78.
 - ❖ Ћоралић, Lovorka, Војници из Босне у млетачким прекоморским копненим постојбама у XVIII столјећу, *Prilozi Instituta za istoriju* 44, Sarajevo 2015, 35-55.
 - ❖ Ћар-Дрнда, Hatidža, Интеграција неких Египћана (Мисирџун) у босанско друштво, *Prilozi Instituta za istoriju* 37, Sarajevo 2008, 31-43.
 - ❖ Деспот, Мирослав, Прилог проучавању трговине Хрватске с Босном и Херцеговином 1873-1880, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 237-244.
 - ❖ Ђурђевић, Branislav, Прилог дискусији о османском друштвеном поретку, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo 1977, 63-72.
 - ❖ Екмечић, Милорад, Карактеристике Берлинског конгреса 1878. године, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево 1981, 73-99.
 - ❖ Екмећич, Milorad, The advance of civilization and national

- politics in Bosnia and Herzegovina in XIXth century, *Prilozi Instituta za istoriju* 24, Sarajevo 1988, 89-105.
- ❖ Filipović, Nedim, Odžakluk timari u Bosni i Hercegovini, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 5, Sarajevo 1955, 251-274.
 - ❖ Филиповић, Недим, О једном аспекту колерације између исламизације и чифтлучења, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево 1981, 25-44.
 - ❖ Filipović, Nenad, Oko kuge u Bosni 1763-1764, *Prilozi Instituta za historiju* 59, Sarajevo 2020, 45-87.
 - ❖ Grijak, Zoran, Blažević, Zrinka; Korespondencija fra Martin Nedić-Ljudevit Gaj 1839-1841. Prilog proučavanju odjeka ilirskog pokreta u Bosni i Hercegovini, *Prilozi Instituta za istoriju* 41, Sarajevo 2012, 21-58.
 - ❖ Ханџић, Адем, О организацији војне крајине Босанског ејалета у XVII стољећу, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево 1988, 45-60.
 - ❖ Handžić, Adem, Postanak i razvitak Dervente u XVI stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo 1974, 111-133.
 - ❖ Handžić, Adem, O značaju putova za razvitak gradskih naselja u Bosni u XVI i XVII stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo 1977, 73-78.
 - ❖ Handžić, Adem, Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo 1974, 155-162.
 - ❖ Hrabak, Bogumil, Popovo, Trebinje i Donja Neretva u hajdučkom vojevanju za vrijeme Morejskog rata, *Prilozi Instituta za istoriju* 17, Sarajevo 1980, 69-99.
 - ❖ Hrabak, Bogumil, Metali i otopine iz Bosne i Srbije na tržištima arapskih zemalja (XIV-XVI v.), *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo 1977, 47-61.
 - ❖ Храбак, Богумил, Дубровчани у западној Босни 1463-1669.

- године, *Прилози Института за историју* 20, Сарајево 1984, 119-122.
- ❖ Hajdarhodžić, Hamdija, Prilog proučavanju prilika u Popovom polju početkom XVIII vijeka, *Прилози Института за историју* 9/1, Сарајево 1973, 327-332.
 - ❖ Hauptmann, Ferdo, Internacija hercegovačkog ustaničkog vođe Miće Ljubibratića u Grazu godine 1876/77, *Прилози Института за историју* 14-15, Сарајево 1978, 363-370.
 - ❖ Hadžibegović, Iljas, O privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini posljednjih decenija osmanske vladavine, *Прилози Института за историју* 13, Сарајево 1977, 97-131.
 - ❖ Hadžibegović, Iljas, Konfesionalna i nacionalna struktura stanovništva u kotaru i gradu Jajcu od 1851. do 1991. godine, *Прилози Института за историју* 30, Сарајево 2001, 63-73.
 - ❖ Hadžibegović, Iljas, Socijalna struktura Slovenaca u Bosni i Hercegovini od sredine XIX stoljeća do 1992. godine, *Прилози Института за историју* 36, Сарајево 2007, 135-178.
 - ❖ Хаџијахић, Мухамед, О мањинским етничким скупинама у Босни и Херцеговини у XVIII и XIX стољећу до окупације 1878. године, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево 1981, 203-220.
 - ❖ Jovanović, Jovan, Izvještaj Atanasija Vasiljeva o završetku Hercegovačkog ustanka 1875-1878.godine, *Прилози Института за историју* 13, Сарајево 1977, 328-333.
 - ❖ Kasumović, Fahd, O terminu taksit: nesklad izvora i literature, *Прилози Института за историју* 38, Сарајево 2009, 61-79.
 - ❖ Летић, Бранко, Хрватска књижевна традиција у Босни и Херцеговини од XV до XIX вијека, *Прилози Института за историју* 27, Сарајево 1991, 19-32.
 - ❖ Matanović, Damir, Svakodnevnica na granici Habsburške

- monarhije i Osmanskog carstva. Mikrokozmos Brodske pukovnije i Gradačачke nahije od kraja 18. do sredine 19. stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju* 31, Sarajevo 2002, 95-109.
- ❖ Нилевић, Борис, Питање етничко-конфесионалних промјена у Босни и Херцеговини насталих доласком османске власти (правосходно код српског народа), *Прилози Института за историју* 22, Сарајево 1986, 221-233.
 - ❖ Нилевић, Борис, Односи између православног свештенства и фрањеваца у Босни и Херцеговини од XV до краја XVII стољећа, *Прилози Института за историју* 20, Сарајево 1984, 123-142.
 - ❖ Nilević, Boris, Kulturna misija Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini 1463-1557. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 21, Sarajevo 1985, 115-140.
 - ❖ Пелидија, Енес, О приликама у Босанском ејалету првих година XVIII стољећа, *Прилози Института за историју* 16, Сарајево 1979, 197-204.
 - ❖ Pelidija, Enes, Osnovni rezultati bosanskohercegovačke historiografije osmanskog perioda (od 1463. do kraja XVIII stoljeća) u posljednje dvije decenije XX stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju* 29, Sarajevo 2000, 89-109.
 - ❖ Pelidija, Enes, Pohodi bosanskih paša na Crnu Goru od 1706-1714. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 17, Sarajevo 1980, 101-127.
 - ❖ Пелидија, Енес, О улози руског пуковника Михаила Милорадовића у дизању устанка црногорски, брдских и херцеговачких племена 1711. године против турске власти, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево 1981, 221-229.
 - ❖ Pelidija, Enes, Tursko-ruski rat 1711. godine i pokreti crnogorskih i hercegovačkih plemena, *Prilozi Instituta za istoriju* 21, Sarajevo 1985, 269-280.
 - ❖ Pinjuh, Dijana, Osnivanje sudbenih jedinica (kadiluka) u

- Imotskom i Ljubuškom, *Prilozi Instituta za istoriju* 42, Sarajevo 2019, 35-42.
- ❖ Radušić, Edin, Abdul-Hamid u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* 40, Sarajevo 2011, 221-229.
 - ❖ Sućeska, Avdo, Neke specifičnosti istorije Bosne pod Turcima, *Prilozi Instituta za istoriju* 4, Sarajevo 1968, 43-57.
 - ❖ Сућеска, Авдо, Прилике у Босни прије и после освајања Сарајева од стране принца Еугена Савојског (према домаћим и османско-турским изворима), *Прилози Института за историју* 20, Сарајево 1984, 143-149.
 - ❖ Sućeska, Avdo, Novi podaci o nastanku i visini taksita u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo 1974, 135-154.
 - ❖ Sućeska, Avdo, O Mu'afiyet-u u Bosanskom ejaletu, *Prilozi Instituta za istoriju* 22, Sarajevo 1986, 235-243.
 - ❖ Шљиво, Галиб, Прилог за животопис Омер-паше Латаса, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево 1988, 79 – 88.
 - ❖ Šljivo, Galib, Prvi pokušaj bosanskih krajišnika da vrate Cetinograd u sastav Bosanskog vilajeta (26. april 1809.-14. maj 1810.), *Prilozi Instituta za istoriju* 31, Sarajevo 2002, 111-136.
 - ❖ Šljivo, Galib, Naseljavanje muslimanskih prognanika (muhadžira) iz Kneževine Srbije u Zvornički kajmakamluk 1863. godine, *Prilozi Instituta za istoriju* 30, Sarajevo 2001, 89-116.
 - ❖ Terić, Ibrahim, Zbirka Mihaila D. Hmirova o jugoslovenskim zemljama u XIX stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 17, Sarajevo 1980, 239-249.
 - ❖ Тепић, Ибрахим, Изградња саобраћајница у Босни и Херцеговини од средине XIX вијека до аустроугарске окупације, *Прилози Института за историју* 18, Сарајево 1981, 45-71.
 - ❖ Terić, Ibrahim, O finansijskom položaju Bosne i Hercegovine

- u sastavu Osmanskog carstva od 50-ih do 70-ih godina XIX stoljeća u svjetlu ruskih izvora, *Prilozi Instituta za istoriju* 37, Sarajevo 2008, 11-29.
- ❖ Тепић, Ибрахим, Школовање ђака и студената из Босне и Херцеговине у Русији од 50-их до 70-их година XIX вијека, *Прилози Института за историју* 22, Сарајево 1986, 245-258.
 - ❖ Taslidža, Faruk, Uloga Redžep-paše Nevesinjsca u Bečkom ratu (1683-1699), *Prilozi Instituta za istoriju* 44, Sarajevo 2015, 21-33.
 - ❖ Takuja, Nakazava, Istočno pitanje kroz dalekoistočne oči: Japanski pogledi na ustanke u Hercegovini (1861-1878), *Prilozi Instituta za historiju* 50, Sarajevo 2021, 77-99.
 - ❖ Voje, Ignacij, Zaslješvanje ujetnikov iz Bosne v času turških vpadov v slovenske dežele, *Прилози Института за историју* 24, Сарајево 1988, 33-44.
 - ❖ Zlatar, Behija, Neki podaci o sandžakbegu Mehmed-begu Obrenoviću, *Prilozi Instituta za istoriju* 10/2, Sarajevo 1974, 341-346.
 - ❖ Zlatar, Behija, Kopčići i Vilići, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo 1977, 322-327.
 - ❖ Zlatar, Behija, O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću, *Prilozi Instituta za istoriju* 14-15, Sarajevo 1978, 81-140.
 - ❖ Zirdum, Andrija, Motivi pisanja svrha Lastrićeva povijesnog djela Eputame retustatum Bosnensis provinciae, *Prilozi Instituta za istoriju* 13, Sarajevo 1977, 79-96.
 - ❖ Zahirović, Nedim, Podaci o Bosanskom ejaletu u orijentalnim rukopisima Konzularne akademije u Beču, *Prilozi Instituta za istoriju* 34, Sarajevo 2005, 219-229.
 - ❖ Younis, Hana, Brez nikoga u dijaru gurbetu, *Prilozi Instituta*

za historiju 45, Sarajevo 2016, 41-76.

- ❖ Younis, Hana, Skice porodičnog života u Sarajevu u posljednim decenijama osmanske vladavine, *Prilozi Instituta za istoriju* 36, Sarajevo 2007, 33-68.

Historijska građa

- ❖ Bašić, Kemal, Iz rukopisne zaostavštine, *Prilozi Instituta za historiju* 46, Sarajevo 2017, 297-323.
- ❖ Smajić, Ramiza, Dva zanimljiva berata iz prve polovine XVII stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju* 32, Sarajevo 2003, 251-259.
- ❖ Zahirović, Nedim, Podaci o Bosanskom ejaletu u orijentalnim rukopisima Konzularne akademije u Beču, *Prilozi Instituta za istoriju* 34, Sarajevo 2005, 219-229.
- ❖ Younis, Hana, Zapisnik o predaji Turske državne blagajne u Sarajevu po okupaciji Austro-Ugarske, *Prilozi Instituta za istoriju* 38, Sarajevo 2009, 215-222.

Rasprave

- ❖ Ђурђевић, Бранислав, О неким историјско-етничким проблемима у обради турског периода, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 283-287.
- ❖ Филиповић, Недим, О проблемима друштвеног и етничког развоја у доба османске власти, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 274-282.
- ❖ Хаџијахић, Мухамед, Неки резултати испитивања етничких кретања у Босни у XVIII и првој половини XIX стољеча, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 289-300.
- ❖ Хаџијахић, Мухамед, Методолошки поступци код

- утврђивања броја босанске популације у каснијем турском периоду, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 300-301.
- ❖ Ханџић, Адем, О етничким кретањима у ранијем турском периоду, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 287-289.
 - ❖ Хаџибеговић, Хамид, О изворима за утврђивање броја становништва у периоду турске владавине, *Прилози Института за историју* 11-12, Сарајево 1975-1976, 303-304.